Núm. 27

15-3-26

nós.

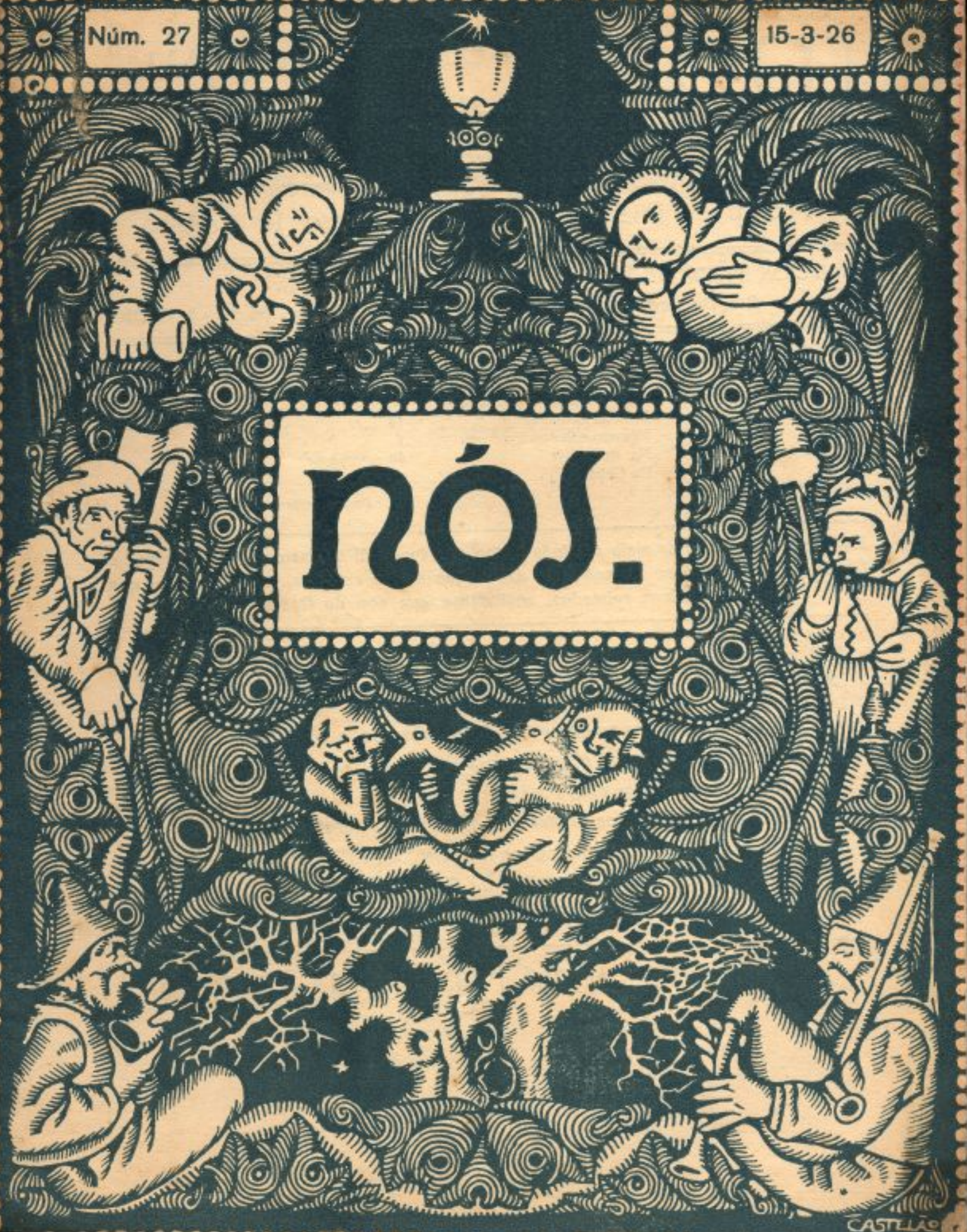

nós.

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIREICIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	**6** pesetas.
Fora da Península	**15** ,,
Númaro solto na Península	**1** ,,
Na Arxentina	**60** centavos
En Cuba	**30** ,,

Pagos adiantados

Este boletín non pubrica mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideias n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

SUMARIO

Trova infinita, por F. Bouza Brey.

Encol dos estudos modernos da Antropoxeografía, por O. Pedrayo.

A moderna literatura irlandesa, por Vicente Risco.

Encol da novela galega, por Leandro Carré.

A Edade do Ferro na Galiza, por Florentino L. Cuevillas.

Quod nihil scitur, (continuación), tradución de Xan Aznar Ponte.

Archivo filolóxico e etnográfico de Galiza

Os homes, os feitos as verbas, pol-a Redaución.

LEA VOSTEDE *A NOSA TERRA* *IDEARIUM DAS IRMANDADES*

Administración Real, 36 — A Cruña

Nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano VIII ★ Ourense 15 Marzal 1926 ★ Núm. 27

TROVA INFINITA

Con treu de espranzas navega,
¡ai Deus!, o meu corazón
soñando portos iñotos
onde ninguén arribou.
Nin estrelas. nin buxolas,
nin áncoras no seu prol.
Mariñan os mariñeiros
do pensamento e o trebón
guinda ca nao senlleira
nas abisales paixóns.
¡Ai Deus!
¡Salvade, louras sereas,
ao ıneu corazón!

Os milleirales froridos
¡ai Deus!, do meu corazón
están na maturidade
nas íntimas estensións,
os seus froitos resequidos
por todo queimante amor,
as follas enrrequentadas
por todo lírico sol
e as fouces irtas â espreita
co seu gume ferídor.
¡Ai Deus!
¡Mozas, vinde â desfolla
do meu corazón!

Morreu a morna cantiga
¡ai Deus!, do meu corazón
e o seu amante salaio
en ningures se escoitou.
¡Brancos peitos de almasí,
amerceaivos de nós!.
Teño ainda abertol-os beizos
onde finou a canzón
que agora quere ser bico
xa que leixou de ser voz.
¡Ai Deus!
¡Oh, donas, ¿non zugaredes
o mel do meu corazón?

Nao, milleiral, cantiga,
froitos que pra ninguén son,
pulos esterils do esprito
que non ecoa un cramor,
que non recolle unha i-alma,
que non acompasa un vô;
vieiros que non tên termo,
lumes que non tên quentor,
sementeiras sin seitura,
roseiras sin frorazón.....
Rosas, grans, moxenas, pedras...:
infinito, eterno pô.
¡Ai Deus!
¡Saudades do nunca nado
e do que nunca finou!

F. BOUZA BREY

Encol dos estudos modernos de Antropoxeografía

Falar de Antropoxeografía pensamos no probrema central e xa crásico d'esta cencia: a determinación e graduación das influenzas do medio natural sobre das sociedás humanas. O nome inda non é ademitido por todos, mais o tema é o mismo, e adequire cada dia unha trascendenza môr hastra chegar a ser a soila arela das cencias xeográficas en canto éstas teñen unha vitalidade propia e difrente dos dominios das cencias naturaes. Nos anos derradeiros, homildemente envoltos no estopor xeneral da posi-guerra, os estudos de xeografía humán teñen desenvollo unha autividade e unha eficacia fundamental. Estase traballando no xeito que facía mais falta que nada: monográficamente. Os países da vella e da nova cultura estúdanse en anaquiños, fondamente e soilo ansí vai xurdindo da fisonomía xeneral dos continentes e dos cadros históricos a real e verdadeira multiplicidade das rexiós naturaes. Misiós americanas (do Norte), ingresas, xaponesas e rusas fortemente equipadas d'omes e de diñeiro traballan nas estepas, nas montanas da enorme Asia misteriosa. Xa pasóu o tempo dos grandes viaxes pol-o estilo de Sven Hedin ou do duque dos Abruzos. Pra chegar a entender a terra e os homes fan falla fondas labores apricadas a pequenos grupos naturaes. Todas as nacións cultas da Europa, hastra a pequena Holanda, moltiplican o estudo xeográfico das terras mais lonxanas. Ó mismo tempo renovarase o conocemento de Europa; as rexiós que parescían compretamente acabadas – Os Alpes, por eixempro – son sometidas a novos tratamentos metodicados. Soilo así se pode chegar ô conocemento preciso do planeta, cobríndoo d'unha rede de compretos estudos ouxetivos somellante às miniciosas triangulacións da cartografía. A môr porción das vilas de Europa son estudadas no seu xerme e desenrolo como organismos viventes. Por eixempro o traballo de I. Gallois: «Le site et la croissance de Lyon (Annales de Geographie, Novenbre de 1925); o de G. Erdmann «Upsala» Monographie einer schwedischen Stadt (pubricado nos Estudos nórdicos da Universidade de Greifswald, 1924); soilo sobre das vilas hai unha forte bibriografía e o xeógrafo é dono d'un método. O mesmo pasa co estudo das rexiós naturaes, dos feitos humanos (o comercio, a emigración, a casa: «Das germanische Haus in vorgeschichtlicher Zeit» de Schulz, 1923) considerados en función da Xeografía. Dentro de poucos anos o mundo estará maduro pra aparición de un Ratzel que faga a «Orgánica» da Antropoxeografía moderna. De feito o Natzel segue inspirando os traballos dos especialistas. A sua grande obra baixo o título de Antropogeografía comprendendo duas parles: Fundamentos da apricación da Xeografía â Hestoria e A distribución xeográfica dos Homes, 1899 foi pros xeógrafos algo parescido a «Der Antlz der Erde» (o rostro da Terra) de Suess pra Geofiseca. unha Suma e un faro pr'os tempos novos. Ratzel non quixo doumatizar e sempre presenta a Antropoxeografía como unha cencia descriutiva. O seu espríto sempre orientóu ôs verdadeiros xeógrafos; tivo momentos de descreto inxustos, dos que é boa expresón o libro de Fevbre «La Terre et l'Evolutión l'Humaine» que forma parte da Historia Universal pubricada baixo o título ben dogmático, de «L'Evolutión de Humanité» dito libro foi agudamente comentado por Vicente Risco na «Nosa Terra». Decíamos que cicais non ten chegado o istante d'unha nova sínthese; mais non falten os intentos e todos teñen a Ratzel por punto de partida. Un dos mais notabres e compretos é o libro de Otto Manll modestamente

titulado: Politische Geographie. Berlín 1925 (1.ª parte: O Estado como fenómeno xeográfico. 2.ª Geografía política analítica [Morfografía e Morfoloxía do Estado: o medio natural como espacio do Estado]. 3.ª Geografía Política sintética). Avantando da cuasque escrusiva dependencia do Estado respeito do medio físico, que era o pensamento central de Ratzel, Manll considera a forza vivente, o pensamento creador do Estado traballando no medeo natural. O importante traballo de Almagiá «La Geografía politica. Considerazión e metodiche sul concetto e sul campo di estudio di questa sciencia» define un sistema neoratzeliano de Antropogeografía e difine a Geografía política: «Estudio do Estado asegún a sua forma xeográfica e asegún o desenvolvemento e sifificación das suas condicións no espazo en tanto ditas condicións dependen dos fautores xeográficos». A xeografía política vaise determiñando como unha ponla a mais privilexiada sobre todo pr'os autores xermánicos da Antropoxeografía.

Como apricación do método antropoxeográfico á historia poucos traballos tan suxestivos como o de Siegfried Passarge: Politische geographische Betrachtungen über die Entstehung des Grass fürstentums Moskau. Estabrece tres categorías de probremas: 1.º de Geografía política comparada. 2.º O estudo d'un determiñado espazo xeográfico. 3.º O estudo da verdadeira Geografía política do grupo de que se trata: a sua base especial en relación cos feitos de Raza e de cultura. Reconoce que ista derradeira parte contén os probremas mais dificultosos e tamén os fundamentales pr'a Xeografía «scencia que soilo pode ter vida cando a Historia descansa na Xeografía traballando as duas sen se perder de vista».

A formación dos novos Estados ten sido un dos fautores de grande importanza dos estudos xeográficos. O ademirabre libro de Leacewicz: Kurs geografii Polski. Varsovia, 1922, estuda a Polonia como unha indiscutibre individualidade que ten seus límites e carauter na natureza xeológica do chan patrio determinada pol-a composición e releve creados nos períodos glaciales.

Vese craramente que a crecente intensidade dos estudos xeográficos, no senso moderno, ten un valor fundamental na creación d'un novo mundo político sobre as indiscutibres bases naturaes i-eternas. Soilo co seu trunfo compreto pode aspirar a Humanidade á un ciclo de vida superior.

R. OTERO.

Da renacencia céltiga

A Moderna Literatura Irlandesa

(Proseguimento)

VI

O meirande dramaturgo d'Irlanda, é *John Millington Synge*, que naceu en 1871 en Rathfarnham, condado de Dublin.

Pirmeiro, Synge quixo ser músico, deprendeu o violín e viaxou por Alemaña, Italia e Francia. Por fin, veu dar a París. Non tiña mais de corenta libras de renta ô ano, e viveu probe, dicindo qu'en París podía andar porco se lle petaba. Leeu toda a literatura francesa, especialmente Flaubert, Maupassant, Anatole France e Pierre Loti. Quería sel-o crileco das letras francesas na Gran Bretaña.

En 1898, estando Yeats en París soupo d'il e foino ver ô fayado do Hotel Corneille, por frente ô Odeón. Estaba preparando uns estudos en col da estética do simbolismo, mais os traballos qu'escribía pra revistas e xornais ingreses, ás veces non llos pubricaban. Yeats adeviñoulle o xenio, e díxolle que xa deprendera d'abondo cos franceses, que tiña que

voltar â Irlanda, e irse âs illas d'Aran, no estremo Oeste, pol-a badía de Galway, onde vive ainda a tradición gaélica, nos mariñeiros tidos por meio salvaxes. Synge foi aló, y-estudou a fala e os costumes, os contos e as baladas. Sobre d'aquelo escribeu un libro: *The Aran Islands*.

En 1903, púxose no Abbey Theatre de Dublin, sede do Teatro Nacional Irlandés, a sua primeira peza *In the shadow of the Glen* (1). N-ela, Nora Burke, peisana de Wicklow, casada c'un bruto d'un vello que se fai o morto pra ver s'ela o quer, fuxe c'un andarín.

En 1904, foi *Riders to the Sea* (2), que pasa pra moitos pol-a millor das suas obras. O poeta Xan Ramòn Jiménez e a sua muller puxérona en castelán (Madrid, 1920). Maurya, unha probe muller das illas ocidentás, leva perdido xa o home e seis fillos. A todos llos levou o mar. Un a un, foron montando a cabalo e alá van a morrer no mar. Michael acábase d'afogar, e o derradeiro, Bartley, marcha tamén, e ô pouco tran o corpo morto. E Maurya fica ô fin tranquía, porqu'o mar xa non lle pode levar mais fillos...

The well of the saints (3) estreouse en 1905. Dous cegos qu'andaban a pedir pol-as portas, vólvelles a vista por un miragre, e d'aquela láyanse do feo que é o mundo, e do millores qu'eran os seus soños, cando podían vivir sin traballar, escoitando os paxaros e os sinos lonxanos, e aldráxanse o un ô outro.

The Playboy of the Western World (4) é de 1907. Pegeen Mike, unha moza da aldeia, está aborrecida do seu mozo, Shawn Keogh, que se non estreveu a irlle quitar o medo unha noite, porque ainda non estaban casados e pecaba. N-esto aparece un rapaz que ven fuxido porque pensa que matou ô seu pai. Chámase Christy Mahon. A Pegeen énchelle o ollo Christy, e cando están soilos, Christy cóntalle coma matou ô seu pai. Esto dalle moita sona na aldeia e as rapazas todas véñeno ver ademiradas. Todos o agasallan. Mais despois chega o pai, e meu gozo n-un pozo: Christy non era parricida e ten medo de perdel-a sona: entón, pra facer algo sonado, pégalle ô pai diante da xente. Mais a xente e Pegeen, qu'o qu'ademiraban era a cousa lonxana e novelei-ra, non queren xa ver mais qu'o feito ruín de Christy.

A derradeira peza repersentada vivindo Synge, foi *The tinker's wedding* (1) en 1908, pois o ano seguinte morreu d'un cancro, n-un sanatoiro particular, ôs 38 anos, deixando escrita outra peza: *Deirdre of the Sorrows*, que puxeron despois d'il morrer. Ainda deixou outro libro de viaxes: *Wicklow and Kerry*, e outro de versos seus e alleos traducidos: *Poems and Traslations*.

Escritor eminentemente realista, – por tal o teñen os seus critecos – non deixan as suas cousas de teren un fondo d'idealidade e de misteiro superior ô de Maeterlinck, por eixém-pro, e dende logo mais imitante ô dos escritores nórdicos: Strindberg, Bijorsonn, Ibsen; por mais qu'il non fora de ningún xeito, afeizoado ô teatro social e de tésis, cousa qu'il desboia dende logo, especialmente no prólogo de *The tinker's wedding*. Ó principio, antes de Synge principiar a traballar, manifestáronse duas tendenzas no teatro Irlandés: Edward Martyn e George Moore, ibsenians, querian un teatro psicolóxico e social, pol-o xeito d'Ibsen, o qual era a modernidade d'aquil tempo. Era unha porfia imitante â qu'eiquí se move, mais ou menos manifesta, arredor da nosa nacente novela e do noso case nonnato teatro: habia quen, com'Edward Martyn e George Moore, quería millor que facer obra orixinal, facer obra que non desdixera da qu'a moda impuña nos grandes centros europeus. Yeats, pol-a contra, estaba pol-o teatro poético, ô xeito de certos simbolistas, e pol-as pezas d'asunto aldeán, onde millor s'amostra o enxebre, conservado na Irlanda com'alén, na vida dos labregos e os mariñeiros. E aconteceu ô que tiña qu'acontecer: a moda pasa e a arte fica: hoxe ninguén fala dos irlandeses que seguiron a moda ibseniana, e os nomes de Yeats e de Synge, os enxebres, vai enchendo o mundo.

Synge amostra uas suas obras enxebremente irlandesas, o *universal humán*, coma nono po-

(1) Na sombra da encañada.
(2) A cabalgada car'o mar.
(3) O puzo dos santos.
(4) O farsante do mundo ocidental. Falando d'un cómico francés, escribía en 1922 Philippe Soupault: il est jusqu'á present le seul acteur qui pourrait jouer les pièces de théâtre qui nous amusent encore, *le Baladin du Monde Occidental, Ubu Roi et l'Ours et la lune.*

(1) O caxoiro do caldeireiro.

den amostrar endexamais da vida os qu'aló com'eiquí o queren buscar nos contubernios da podre e imbécile misturanza cosmopolita.

Nas obras de Synge amóstrase o universal e o *eterno*. Ningunha cousa se pod'atopar mais lonxe e mais por riba do ambente moderno, qu'o dos dramas de Synge, ond'as almas móvénse diante d'un fondo costante de Natureza, fondo qu'obra n-elas, e do qu'elas son un anaco.

A Natureza é un persoaxe de cote presente nas obras de Synge: d'ela estáse falando n-elas a cotío.

Hai quen pensa qu'a Natureza dos poetas é a mesma da cencia e dos novelistas naturalistas, enzoufados coma Zola en preconceitos centificistas. Non hai tal cousa. A Natureza da cencia é unha aparencia, unha das aparencias da Natureza, artificialmente arredada das outras pol-a mente dos sabios, qu'a couta pra traballar n-ela. Esa Natureza aparencial, escolleita, ven corresponder non esautamente co mundo sensibre, estreitamente interpretado. Mais a Natureza real e verdadeira non remata no qu'abranguen os sensos fisecos, senon que ten un fondo prolongamento no alén, e amostrasenos inzada de fontes acochadas de forzas segredas qu'obran unhas sobr'outras e sobre nós tamén. Esto que souperon os antigos, que souperon os Druidas – coma qu'o erro dos antigos non foi mais qu'o d'adouraren esas forzas segredas coma se foran deuses, iñorando o Deus qu'as nove – síntenо ainda hoxe os peisanos e os poetas. Poida qu'o pensamento de Synge chegara na busca d'aquil plasma primieval do pensamento, do que falamos enantes, â etapa anterior â descoberta da Causa Pirmeira, que se manifestara Ela mesma, despois do Diolbo, â caste d'Abraham – enque haxa certa sospeita de si os mesmos Druidas fixeran tamén a descoberta. Anqu'así sea o paganismo de Synge sempre viria acaer co paganismo sinxelamente estético de tantos dos nosos escritores galegos de hoxe.

Coma bon irlandés, coma perfeito ocidental, Synge é decididamente un romántico, e coma tal, aborrécelle a nosa civilización artificial y-escravizante. Com'o noso Pondal, simpatizanlle os rebeldes, os vagamundos, os isolados, todol-os que acenan revoltándose contra a artificialidade moderna. Houbera tido envexa tamén dos «feros corvos de Xallas» – ise vello símbolo céltigo – e sen dúbida cantou tamén ôs «sonorosos e vagabundos bardos».

Tampouco habia ir descamiñado quen puxera en comparanza o seu humorismo lírico, xeneroso e cruel co do Castelao, imitantes no fondo e na forma, os dous de cepa peisana, os dous espresados sinxelamente e sen retórica, porque un e outro foron dos que lle retorceron o pescozo â elocuencia. Os dous sacan os seus temas direitamente da vida, e fan co-iles cadriños pequenos, sinxelos e punxentes, do mais lírico e do menos literario que poida haber.

O estilo de Synge, deprendido nas illas Aran, é o estilo aldeán, todo imaxes, estilo ditado pol-a pantesia e pol-o curazón, e non pol-a mente mecanizada, com'o da xente das vilas; estilo a un tempo lírico e plástico, interpretado por un músico de fonda cultura coma é Synge. Estilo de poeta, cambeante e variado, en tempos difrentes, d'unha poesía e unha vida que non doadamente se pod'igualar.

Escribe no dialeito anglo-irlandés, que é o que falan os irlandeses nas bisbarras ondo erse se perdeu. N-il, as verbas son cáxeque todas ingresas, mail-a espresión e a sintaxe son irlandesas. Dialeito rico, concreto, cheo de xiros espresivos e pintorescos e d'imaxes, com'o das leendas. Non é coma Yeats, qu'emprega o ingrés verdadeiro. Non sabemos o que durará isle *patois*, ô que Synge deu consagración literaria, si a Irlanda chega a rehabilitar, coma pretende, a sua léngoa nacional.

Synge foi moi combatido pol-o estrevemento do seu humorismo. Puxérono de decadente e d'estranxeirizado. Por fin trunfou.

Temos visto un retrato d'il, en fotograbado e posto de perfil. Ten o cabelo longo; frente botada pra trás; naris dos que din sinuoso, con depresión no nacemento; o bigote acocha os beizos; a queixada e cadrada e sainte. Simone Téry atopa o realismo espresado na parte inferior da face, e o idealismo nos ollos e na frente. Nin se detén molto Simone Téry no estudo das fisiognomías, nin semella qu'estea moi ô tanto do asunto. Eu penso que non está de mais deixar postos istes datos; a cencia da fisiognomía é moi importante, y-eu cando teña vagar hei ensaiar un estudo das faces d'algús

dos nosos escritores en comparanza coas suas obras e co que se sabe das suas vidas.

XII

Un dos escritores de mais sona na Irlanda é George Russell, coñecido por *A. E.*

Místico, poeta, filósofo, pintor, economista, polígrafo. Sábese toda Irlanda, condado por condado, vila por vila, aldeia por aldeia.

Onde din que se manifesta mais especialmente é na suxestión persoal.

É un esprito de natureza solar, qu'aluma os camiños dos demais y-esparexe unha forza magnética benfeitora. É un home de vida pura, d'unha calma e unha ledicia tranquía e perfeita, d'unha lucidez extraordinaria. Todol-os qu'o trataron – o mesmo George Moore que ten sona de ser unha lengua que fura as paredes – falan do engado misterioso d'iste home.

Igoal que Yeats, A. E. é teósofo: cree n-unha verdade acochada en todol-os libros sagrados, na trasmigración das almas e nos procedementos de Yoga. A sua fé é o panteismo dos libros indos e dos libros alemás do século XIX. N-unha ocasión, un ser invisíbele chegouse a íl e deitou n-íl unha nova vida, namentras íl sentía coma si lle bateran con trallazos eléitricos. Lémbrase das vidas pasadas, e asegura com'os Rosa-Cruz, que por cada home que hai na terra, hai no ceo un deus.

É ainda a y-lama célliga, que busca esas doutriñas estranas pr'acalmal-as suas saudades do Alén.

A. E. pubricou tres libriños de versos, en 1894, 1897 e 1904, e non volveu escribir mais poesías Todas son ispiradas pol-as suas conceiciós filosóficas. Non teñen a rareza nin a novedade das de Yeats. o seu acento vagaroso nin as suas coores de brétema: A. E. é craro com'os clásicos, e com'iles sereo. Veleiquí algús anacos escolleitos:

Primeiro unha evocación da sua vida en Babilonia.

«...Sobr'os leitos dos tempros e dos pazos, o ouro refrexaba as rayolas
D'un sol-pôr bermello, morto hai millós de días
A torre celeste fíxose d'un azur mais sombrizo, unha cintilación estrelada aixiña comenza;
O misteiro e a manificenza, a beleza e os pecados
Volven a min. Camiño baixo a chea sombriza de torres;
Na sombra, a fonte lanza a sua páleda brétema en froles liliaes.
As augas aválanme e o recendor de moitos xardís, y-escoito.
Voces coñecidas, e a voz qu'eu amo murmúrame na orella.
Ou, todo é real coma n-un soño; e de súpeto unha man pousa na miña:
A ola do tempo pantasmal retírase: y-esta moza Babiloniana.
Bágoa de beleza deixada pol-a ola da marea,
Óllame cos mesmos ollos e atópase aló na Irlanda ô pé de min.
Ou, lene era a nosa vida en Babilonia, mais Babilonia voou
E nós ficamos na calmada procesión das cousas eternes»

Imos ver agora un canto d'Espranza:

«Ven, porqu'o Ceo chama pol-a Terra.
Escoita a voz da Terra que responde, aguixan os espritos.
Ven ô País da Mocedade: alí os arbres carregados
Deixan caír na ola bermella o froito estrelado.
Bebe: as augas imorrentes matan a sede do esprito.
Non és ti agora, amigo, toda door esquecida, en éstase,
Remozado de gozo, soberbio d'esta inmensidade
Ond'o teu esprito no seu vóo, pasa as estrelas escurecidas;
E vaise perder na Luz das Luces en ardente adoración?»

E agora un canto d'amor:

«Veleiquí a flama d'amor que che mando de lonxe:
Nin un beixo che mando, nin unha verba ô ouvído,
Mail-o mesmo amor, voando com'unha estrela d'áas brancas,
Deixáo ficar alá, déixao pousar alá, no teu curazón, na sua casa;
Levado en áas d'ouro, é o mesmo Amor, a Pomba,
Non é o deus das flechas que firen d'amargura,
Nin os paxaros púrpura de lume dá morte e do amor.

Non pídal-as maus do amor, nin os seus [doces ollos;
Os que o dan todo, dan menos qu'o amor, [dan o que pasa.
Mais eu douch'o lume da estrela, o camiño [reuto do Paraíso:
Dispois nin morte, nin flecha d'enconadas [doores.»

Téñenno comparado cos grandes panteístas; téñenno comparado con Walt Withman e con Alfred de Vigny. Non é dicir pouco dicir que é dos grandes poetas da Irlanda.

Mais é tamén un economista. Levado por Yeats, foi, a carón de Sir Horace Plunkett e Anderson, orgaizador e propagandista do movemento cooperativo.

Com'o movemento galego, o movemento irlandés é cousa compricada. Irlanda ten com'a Galiza un probrema agrario, o mais importante de todos, porque, coma Galiza, Irlanda é toda a aldeia. As cooperativas labregas son cousa capital, non xa na vitalidade irlandesa de hoxe, senón no seu fado vindoiro, no soño norma do seu mañá. Os repubricans, si houbéran trunfado, pode qu'houberan feito d'elas o basamento d'unha nova orgaización social: o Estado Cristián, qu'iles opuñan ô Estado Capitalista. E pode que n-iste ideal tiveran parte efeitiva as ideias de A. E.

A. E. andivo de aldeia en aldeia padricando o cooperativismo, no qu'infundíu todo o seu idealismo e toda a poesía. E logo fixo inqueritos, estadísticas, esperimentos; estudou e adeprendeu ôs labregos todal-as industrias que poideran desenrolarse na Irlanda: o leite, as abellas, as pitas, os porcos, os estercos, os ovos, de todo se preocupou.

E por fin, deu as suas ideas n-un libro: *O Ser Nacional*.

Pra A. E. a economía non é unha cencia independente, como pros demais economistas: depende da moral e da filosofía, é unha función do idealismo nacional. «O probrema non é somentes un probrema económico: é un probrema humán» Arredándose da economía corrente, qu'estamos afeitos a leer, A. E. ten en conta o xogo do fautor espirtual na vida económica dos pobos, que é o que solen esquecer os tratadistas d'unha e d'outra banda: Por riba da razón do home hai unha esfera trascendente car'a que o espríto humán érguese ás veces... Iste elemento incaculábele que ven do misteiro qu'arrodea o noso ser, infruye na nosa vida; e cand'a razón vai satisfeita, ainda fica algo mais fondo qu'a ela, que nos fai incerta a verdade». Non é esta afeito a chamada doutriña dos imponderábeles, senón a certeza d'algo positivo e sabido – o espríto – a infruir na vida: «S'o universo ten un senso, eisiste pros desinios da y-alma».

Asina, a economía de A. E., individualista é federalista, fúndase na cooperación. Pensa qu'os pobos se non deben gobernar por enriba, mais por embaixo. Os reformadores pensan que van cultival-o Estado, e non se pode cultivar mais qu'a aldeia. Cada célula social – com'as nosas parroquias, poño por caso – débese desenrolar espandindo a sua individualidade, a sua tradición, os seus costumes locaes. D'iste xeito nasce unha cultura orixinal, e as células, asociándose unhas co-as outras, crían un orgaismo comprexo e vivente. Os países que viven baixo a fórmula do Estado, perden toda orixinalidade: eixempro, a América, onde todal-as casas, todal-as rúas, todol-os moimentos, todal-as almas s'asemellan. A función de cada célula debe vir determiñada non d'afora, senon d'adentro, asegún a sua natureza íntema; a cooperación ten que ser espontánea e non imposta. D'iste xeito, primeiro, xunguindo os intreses veciños, multiprica a forza e prosperidá de todos; segundamente conserva e fai xermolar o que hai d'orixinal n-unha terra; terceiramente, cria o sentimento fondo da solidaridade, fai ver a cada un qu'o veciño non é un nemigo, mais un aliado d'intrés conexo co de un, e d'eiquí ven o espríto cívico. A cooperación, levada d'iste xeito, desbota da sociedade o espríto da guerra, e cria o espríto da paz.

A. E. é sen dúbida nacionalista irlandés. Crar'está que, coma é pacifista por temperamento e por ideias, condanou as violencias dos Sinn Feiner na guerra da Independenza e na guerra civil. Mais il tivo de cote fé na liberdade da Irlanda, e traballou por ela falando y-escribindo.

O alegato mais elocuente cecais que se fixo a prol da liberdade d'Irlanda, foi un seu artigo que, traducido a todal-as léngoas y-editado en caderno, espallouse pol-o mundo inteiro. Hai unha tradución castelán, feita por E. Diez

Canedo, baixo o rótulo: *Irlanda por dentro y por fuera.* O seu nacionalismo ali é, no fundamental, tan imitante ô noso, que non podo por menos de repetir eiqui un parrafiño.

«Onde radican os tumultos d'Irlanda? O pobo irlandés quer ser libre. Porqu'arela a liberdade? Penso que ha ser porque sinte en si un xenio que se non ten manifestado ainda n-unha civilización, com'o dos gregos, romaos y-exipcios s'esteriorizou, no tempo pasado, n-unha cultura, unhas artes e unhas cencias propias de seu. É o mesmo pulo que move ô rapaz listo a fuxir do axexo d'unha familia convencional...»

Así pensa A. E., e o seu pacifismo non lle quita que sexa un admirador antusiasta dos héroes da Semá de Páscoa de 1916. En 1922, costituído o Estado libre d'Irlanda, o Goberno quixo facer senador a A. E., com'o foi Yeats, e A. E. non quixo; millor s'atopaba na escuridade. Il deu a Irlanda o esforzo de seu xenio, e non quixo qu'o premiasen.

Pol-o derradeiro, ten un libro teosófico: *O Fachón da visión,* onde fala das suas esperencias místecas.

VIII

James Stephens, novelista e poeta lírico, é ainda un d'ises rideiros e homildes irlandeses, bébedos d'ideal e d'humor, un empregado de comercio que A. E. foi buscar a un escritoiro onde traballaba pra ganal-o pan. Simone Téry compárao c'un *leprechaun, «petit lutin»* ou trasno irlandés, cos que pol-o visto leva moito trato o alegre bardo.

Stephens pubricou en verso *Insurreicións*, 1909, e *O outeiro das Visións*, 1912; e varias novelas, coma *A filla da* 1912; *O pote d'ouro*, 1912; *Veleiqui unhas señoras* 1913; *Os semi deuses*, 1914; *Senmas Beg*, 1915; e *Deirdre*, 1923.

Stephens é un humorista: é o trasno en pintura que con todo se mete, dispreciando todol-as comenencias literarias, sociás, relixiosas e políticas, faguendo a burla de tod'o qu'os demais toman en serio. Pégall'a risa e non respeita ren, E mais emporiso, os irlandeses todo llo pasan, parecéndolle ben cant'il fai, ainda o que lle non perdoan a un Yeats ou a un Synge. Stephens ten privilexo pra dicir cousas que nos demais parecen mal.

Non deixa, porén, de ser un filósofo. Un filósofo, crar'está, anti inteleitualista, coma pol-o demais, ten que ser hoxe todo verdadeiro filósofo novo, moderno, enfrentado co-a vida, e ollando pr'o porvir. Cando ainda na inteleitual e sistematizada Alemaña triunfa esta nova corrente no mesmo campo da filosofía, con Spengler, Rathenau, Nüller, Hiller, Steiner e o Conde de Keyserling, e no da estética con Fechter, Hoffmannstahl e George, ben se pode creer. A Francia presenta ainda, a pesares do bergsonismo, unha estrutura racionalista impermeábele. Mail-a Irlanda, coma calquera provincia Céltiga, non pode por menos de ser do signo oposto ô racionalismo, con sobras d'abondo pra chegar a ser neo-románieca.

Com'os novos d'Alemaña, millor: com'o novo mundo pensante, Stephens desconfía da inteleixencia, da razón raciocinante, que ten pervertido o espríto dos homes, e vaise co curazón e co istinto: a verdadeira luz nátural.

«Ond'eu din un beixo – di Angus Og, o deus céltigo do amor no *Pote d'ouro* – un paxaro voou; ond'eu pisei, a b r i u s e unha frol. Mail-o Pensamento atrapou meus paxaros na sua rede e vendeunos na praza. Quen me vai libertar do pensamento, da vil santidade do inteleito, facedor de cadeas e d'ichós».

O amor e o istinto son a y-alma da Natureza, que se corrompeu no home. Stephens sinte o achego maternal da terra, sinte a garimosa e lene sensación d'esa Suprema Maternidade que nos abala y-aloumiña e da nosa fraternidade con todal-as suas creanzas: homes e paxaros, herbas e fadas, arbres e peixes, froles e mulleres, trasnos e bestas, nenos e ventos, todo vivindo nas suas obras a mesma vida triunfante e fondamente sinificativa, misturadol-os seres vivos cos persoificados e cos seres elementais da tradición irlandesa, e cos fillos da sua pantesía miragreira, endexamais cansa de criar, de cote co mesmo humorismo a un tempo fondo e sinxelo.

«No meio do piñeiral que chaman Coilla Doraca – escomenza *Pote d'ouro* – vivían, non hai tanto, dous filósofos. As suas faces semellaban feitas de pergameo, tiñan tinta nas unllas, e cada dificuldade que lles presentaban, ainda que fosen mulleres, eran capaces de resolvela súpetamente. A Muller Gris de Dun Gordin e a Muller Fraca d'Inis Magrath puxéronlle as

tres preguntas a que ninguén poidera responder endexamais, e iles responderon. A Muller Gris e a Muller Fraca puxéronse tan furiosas de que lles responderan, que casaron cos dous filósofos pra podelos moxegar no leito, mail-o pelexo dos filósofos era tan duro que non se apercibiron de qu'os moxegaban. Responderon â furia das mulleres, c'un amor tan tenro, que aquelas creaturas perversas pensaron que morrian de desesperación, e un día, xa no parosismo, despoixas de beixalas os maridos, pronunciaron as mil e catrocentas maldicións que compuñan a sua sabencia, e aquelas maldicións deprendéronas os filósofos, que se fixeran mais sabidos que enantes».

D'iste xeito, o pan-animismo – que trabucadamente chaman panteismo, cando hai antre entrambas concelcións a distancia que vai do lírico ô lóxico, de Amerghin e Espinoza – o pan-animismo, qu'a nosa raza leva no sangue e que fai o modo de ser enxebre de toda y-alma celta, ten en James Stephens un afinedo interprete, de rara pureza d-iste tempo d'artificiosidás mintireiras e de finxidos enredos de rapaces.

Lordy Dunsany non ven catalogado no libro de Simome Tery, e afellas qu'era ben merecente d'elo. Mereciao, porque sobresai na faculdade dona das artes: a fantesía, a maxinación criadora, refrexo no microcosmo da potenza microcósmica da Natureza – a Maha Maya dos indos – onde cecais pende a nosa semellanza con Deus. Esa faculdade que fai miragres na Irlanda por mau de Stephens, de Wilde y-en certo xeito, de Joicy, e qu'eiquí, na terra de Benito Vicetto, tampouco deixa sentir, por malfado, o seu imperio, sen que poidamos apenas presentar outro eixempro, qu'as *Escenas de Gigantomaquía*, por disgracia pubricadas en castelán, de Primitivo R. Sanxurxo, cuias primicias deu *NÓS* en galego, e que son d'unha profesión moito mais barroca qu'a de Lord Dunsany sen que deixen de ter tamén certo Aire nórdico.

Sir Edward Jhon Moreton Drap Plunkett, Lord Dunsany, da nobre castimonia dos Plunkett, nasceu en 1878, no condado de Meath, terra pol-a que sinte adoración, téndoa por terra de grandes homes, pois coma dí il, ata Lord Wellington, o vencedor de Napoleón – aquil xeneral a quen tantas loubanxas mereceron os galegos – era de Meath... Lord Dunsany sigue a carreira militar, e distingueuse no exército ingrés Faguendo ainda moi novo, a campaña da Africa do Sul. Non deixa de ser un pouco triste ollar a un irlandés servindo no exército británico, por mais que sexa cousa corrente, e ainda que fosen tantos os que foron voluntarios na grande guerra, e así e todo, non deixa iste militar de ser un patriota â sua maneira, pol-o seu apego ô torrón familiar, principalmente. Viaxou moito; percorreu os Estados Unidos d'América, dando confrencias e faguendo representar pezas de teatro – que tamén botaron no Abbey Theatre de Dublín, onde funciona o *Teatro Nacional Irlandés* de Yeats – que lle conqeriron moito nome e mais estimanza ainda na América de fala ingresa que na gran Bretaña e mismo na propia Irlanda.

Escribeu contos, novelas e comedias. As obras principás son: *The Gods of Pegana* (1), *Time and the Gods* (2), *The Suvord of Welleran* (3), *A Dreamer's Tales* (4), *The Book of Wonder* (5), *Fifty-one Tales* (6), *Tales of War* (7), *Tales of Three Hemispheres* (8) libros de contos; *Five Plays* (9), e *Plays Gods and Men* (10) pezas de teatro, e a novela *Chronides of Rodríguez* (11)

* * *

Lord Dunsany é un dos escritores mais raros, mais estranos, mais novos, mais poderosamente orixinales que hai no noso tempo. Ten a fantesía tremenda, fresca y-endexamais cansa do pobo rural, e ainda mais, d'ise pobo de poetas que é o pobo irlandés. É moito mais qu'un mitólogo, qu'un mystagogo: é un criador de mitos. Inventa reinos, deuses e cibdades, e forxa aventuras pasmosas, n-un ambente raramente lumioso, de poesia e de misteiro: «Lord Dunsany, e os escritores coma il – di Thomas Macdonagh – crían misteiro: arredor das cousas mais sinxelas d'un xeito gracioso.» Non pertence a ningunha escola, non sigue mais qu'o seu ensoño, n-un ultramundo criado intei-

(1) Os deuses de Pegana.
(2) O tempo e os deuses.
(3) A espada de Welleran.
(4) Contos d'un soñador.
(5) O libro do maravilla.
(6) Cincoenta e unha historia.
(7) Contos de Guerra.
(8) Contos de tres hemisferios.
(9) Cinco pezas.
(10) Pezas de Deuses.
(11) Crónicas de Rodríguez.

ramente por il, onde rixen as leis feéricas de que tanto ensoño tirara Chesterton. Din qu'a sua ispiración ven d'Homero e da Bibria, e por certo que ten moito de épico, ô xeito dos Bardas da sua terra; é bárdico, eminentemente, na sua entraña.

Os que busquen imaxes novas, relaciós inagardadas, sorpresas de pensamentos e d'espresión, os cazadores de *descobertas poéticas*, teñen pra se fartaren nas obras de Lord Dumbany, onde nos atopamos ben lonxe dos camiños que tripan a cotío os adocenados das letras. Eiquí respira un o ar puro, fino coma na montana, fresco e salgado coma no mar.

Todos poden lêr *A Dreamer's Tales*, na versión castelán que Pubricou a *Revista de Occidente*, e probar d'iste xeito algo endexamais sospeitado.

Veleiquí coma principia un d'istes coñtos, *Poltarnees, a que mira car'o Mar:*

«Toldees, Mondath, Arizim, estas son as Terras Interiores, as terras cuios vixías, postos nos lindeiros, nón ven o Mar. Mais alá, pol-o Leste, hai un deserto qu'endexamais trubaron os homes; y-é marelo, lixado está pol-a sombra das pedras, e a morte xace n-il coma leopardo tumbado ô sol. Están pechadal-as fronteiras, ô Sur pol-a máxia; ô Oeste por unha montana, e ô Norte pol-o berro e a carraxe do vento Polar.»

Rara terra ond'as fronteiras áchanse gardadas pol-a maxia, e ond'a morte é un leopardo tumbado ô sol... chocante e novo; mail-o ecoar das leendas de Cuchulaim e de Fingal, chega a nós n-estas pasadas derradeiras que sonan tan a novo, e tan ben acaen co que a y-alma mod'erna degara, cansa de repeticiós monótonas de modulaciós d'unha escala fixa a cuio son a ispiración e a inventiva fóranse adormentando pouco e pouco.

A y-alma celta ainda ten as chaves de moitos mundos descoñecidos.

IX

Lennox Robinson é un dos mais, gabados autores do Teatro Nacional Irlandés, Conia Yeats, coma Synge, conquerîu tamén ô púbrico de Londres, ond'os cómicos de Abbey Theatre de Dublin, no que hay partes tan boas oma Miss Maire O'Neill e Miss Maire Nic Schiublaigh, puxeron con moito éisito en 1921 a sua comedia *The Whiteheaded Boy*.

Lennox Robinson amóstrase práuticamente conforme cos principios que en col da arte tráxica, espuxo Yeats en *The Cutting of an Agathe*, e por elo é un verdadeiro tráxico. Thomas Mac Greevy di qu'a sua arte ven de Corneille, pasando por Strindberg. O seu asunto é a loita do home co Fado, na qu'o home ven ser de cote vencido e asoballado. Nas suas obras a vida amóstrase cruel, e veleiquí a traxedia. Se non detén pol-o tanto na pintura dos carauteres, e cecais por elo sexa o seu teatro mais humán pois pensa con Yeats, e ainda co criteco Nac Greevy, que nos istantes de suprema eisaltación, que é cand'a traxedia se produz e xurde diante de nós, a persoalidade, no seu senso ordinario, esvaise na ola d'emoción qu'a solaga e fai desaparecer, coma acontez no éstase relixoso y-en toda apaixoada esperencia, todal-as outras emociós e istintos que non sexa aquela que n-alquel istante nós leva. Eu non sei s'esta maneira de pensar nón é de abondo discutíbele dend'a cencia psicolóxica, con perdón de Yeats e dos demais: o que sí sei é que non hai conceución filosófica ou d'outra crase, por trabucada qu'estea, que non poida dar nacencia e grandes obras d'arte, a arte sendo, ata certo punto, e ainda así non sempre, independente da verdade. O caso é qu'as de Lennox Robinsón, sono.

Dazanove anos tiña Lennox Robinsón, cando escribeu a primeira peza, que non tiña mais qu'un auto, e que se puxo por primeira vez no Abbey, seica pol-o ano de 1909. Titúlase *The Chancy Nami* (1) e o asunto é o aforro da sona local d'unha familia peisana irlandesa pol-a morte d'un d'iles, un mozo que ven de decrarar â sua nai a sua intención de s'entregar ás autoridades com'autor d'unha morte cometida no distrito. O mozo morre tratando de salvar a a un neno

Despois estreou *The Cross Rods* (2), en dous actos. A filla d'unha peisana do condado de Cork, trai de Dublin ideas estranas: lêe libros d'agricultura y-economía y-en col da Irlanda, e quer ter unha granxa centífeca, e co entusiasmo, deixa o amor d'un estudante de Dublin, e

(1) O nome do chan.
(2) O atallo.

casa c'un home qu'aborrece, porque ten unha granxa onde ond'apilical-as suas teorías. Despois, estas teorías vanlle dando resultado a todol-os granxeiros da bisbarra, agás ô seu home, todo por causa d'olgunha moura e cruel maldición qu'a rapaza trouxo ô seu home e á sua terra. Obra mais poderosa e mais tristeira qu'a outra, amostrando somentes a creencia do autor na crueldade da vida. Traxedia tan terribre e mais tan asoballante non se ve aí miudo na moderna escea, fora de Rusia» — d Mac Greevy.

Veñen logo tres traxedias políticas, ispiradas coma outras de Yeats e de tantos outros, na loita pol-a liberdade da Irlanda: *Patriots*, *The Dreamers* (1) e *The Lost Leader* (2). Solo que Lonnox Ribinson é o poeta dos fracasados, o poeta das desfeitas, de cote dinas da piedade dos homes de curazón:

Continuaráse

(1) Os soñadores.
(2) O Xefe perdido.

ENCOL DA NOVELA GALEGA

Falemos da novela galega.

Mais, digamos denantes ¿qué se entende por novela galega?

Alguén pretende que a novela galega teña un marcado celme rural, un arrecendo á terras remexidas pol-o legón, ou pol-as gueifas do arado, á braveza de toxo, á estrume. ¿E por qué non ha poder sere delicada como unha fror de pazo señoril? ¿Ou por qué non ha de nos amostrare a vida que hoxe boliga nas nosas vilas e cidades?

Outra tendencia recraman alguns críticos, ou criticastros, enchendo moito a boca coa verba: «Universalismo».

¿Universalismo? Mais ¿cál é o universalismo na novela? Pode ser unha obra universalista porque trate asuntos, tipos, ambente, alleos á Galicia. Pódeo sere porque presente temas que igual desenrolo e interés adequirirían escritos en galego e desenvolvidos no ambente do noso pobo que no de calquera outro estrano á ele.

No fondo do que queren uns e outros non acabamos de ver craro e definido un pensamento. Coidamos que todos andan un pouco fora da realidade.

Para nós será universalista unha novela cando a sona d'ela sexa tan grande que a obra traspase as fronteiras.

Se temos en conta, como di Veron, que a arte espresiva descansa na simpatía, pinta as emocións, sentimentos e carateres baixo unha forma artística, amostra o interés particular que o home tómase pol-o home, o ouxeto principal é o mesmo home, e o estudo dos seus sentimentos acidentaes ou permanentes, das suas virtudes ou dos seus vicios debe ser na novela o de mais importancia, ben sexa este home do agro ou da vila; da homildade labrega ou da hirta xente obreira; de nobre alcuña ou da groiesca e tráxica crase meia.

Tamén Taine, dispois d'ensaminare a natureza da obra de arte e d'estudare a lei da sua produción, enuncia-a d'este xeito: «A obra de arte está determinada por un conxunto que é o estado xeneral do espírito e das costumes ambentes».

Estas valiosísimas opinións confírmanos na nosa maneira de pensar encol da literatura romancesca galega.

O ruralismo é, indiscutibelemente, unha parte importantísima da vida galega; mais non é toda a vida galega. D'outra banda, se todo canto se escribe en galego fose ruralismo, afincaríamos mais no pobo a creencia, xa enraizada d'abondo, de que a nosa fala non sirve mais que para as contadas necesidades da vida rural e se non presta para as relacións vilegas ou de xente ben criada. Faríamos descasi unha obra

monótona, cando a riqueza da literatura está precisamente na sua variedade infinda. Ademais de que a mesma vida rural galega e mail-os seus probremas, e aínda as suas particularidades mais enxebres, son igualmente asuntos que teñen a mesma realidade entre os camponeses de moitos países; de sorte que nin eso darianos un tema ou un asunto escrusivamente galego.

Nunha ollada que Jean Lorentowicz fai â literatura da Polonia co gallo do premio Nobel concedido ao romancista polaco Ladislas Reymont no 1924. di: «A literatura e as artes, á pesar do espíritu de tradición, e mail-o seu ardente e afincado amore ao pasado nazonal, víronse forzados á tomar os seus temas da nova organización das forzas vitaes do país (vida vilega e industrial). O sentimentalismo facil dos romancistas d'antano que inspirábase na vida do simpático «Kmiotek» (paisaniño) coma unha curiosa variedade etnográfica, é hoxe «demodé» ata o ridículo.»

Nós non somos contrarios â novela rural; temos escribido moitos contos e comedias de ambente labrego; mais coidamos que tamén as vilas galegas poden nos proporcionare avao asuntos e tipos interesantes, e pol-as razós devanditas estimamos comenente derivar por este camiño a novela galega.

Agora ben: en todal-as literaturas de todol-os países, as obras escritas orixinariamente no seu idioma súmanse cómo propias inda que os asuntos ou os personaxes que nelas figuran non teñan nada que ver co país. ¿É que «Los cuatro ginetes del apocalipsis» non é unha novela española?

Fica, pois, sentado que novela galega é toda novela escrita pol-o seu autor en galego, sexa o que for o seu asunto e mail-o ambente que ela refrexe. O contrario sería como afirmar que «O Pescador d'Islandia», de Pierre Loti, non pertence â literatura francesa, ou que sòmente poden se considerâre como novelas españolas as de *majas* e *toreros*. O dito que unha novela escrita na nosa fala «non é galega» deixounos de cote abrayados. Endexamais atinamos cô que queren dicir quens tales cousas escriben.

Se ensaminamos a abra de calquera dos grandes romancistas estranxeiros onde a literatura ten xa de vello un grorioso camiño percorrido vemos que produxo un número grande de novelas, e nen todas elas son do mesmo valer, nen todas son, pol-o mesmo, igualmente ademiradas. Todol-os escritores precisaron moito tempo, moitos anos de intenso traballo, para que a sona do seu valer fora estendéndose e afincándose. ¿E imos pretender nós que nas letras galegas, nadas hai poucos días â prosa, apareza xa, e sen laboura preparatoria algunha, o xenial novelisia asombro de todos?

Non apareseeu ainda, non, o gran romancista galego. Non xurdiu pol-o d'agora o prosista que na fala da Terra trazara uns centos de páxinas que todol-os galegos lêran con avidés para satisfacel-o seu degoro. Mais non é non, tampouco, o tempo de refugar aqués ensaios que riscaron nunhas llanas alguns dos nosos escritores para iren esperimentando a sua abelencia e afacendo ao púbrico.

E como ata o d'agora cáseque as poucas novelas aparescidas foron esas noveliñas que en pubricaciós como *¡Terra a Nosa! Céltiga, Alborada* e *Libredón*, xa mortas, e *LAR*, que ainda vai dando un número cada mes, poden lêr os afeizoados, á elas referimonos xa que outros libros romancescos raramente vense pubricados.

Estas noveliñas pol-a sua mesma condición periódica e pol-a sua barateza teñen pouca extensión, e en poucas páxinas pouco é o que se pode facer. Non é nun cativo pachareco onde se colleitan as farturentas anadas; mais o que pretenda acadar algún ouxeto ten por forza que se esperimentare, loitar, matinar, ata chegar á abranguer o resultado apetecido. Se a novela é froito do maxin inxertado de ponlas da vida cotiá, ou ben pitelos de costumes e probremas vitaes acendidos pol-as faíscas d'unha intelixencia creadora, como dixo con frase pintoresca Williamson, non van descamiñados alguns dos primeiros ensaios da novela galega, e eles fan agardar unha pröisima e mais froitífera colleita.

Votemos unha ollada atrás e comparemos as noveliñas hoxe pubricadas co'aqueles primeiros ensaios en prosa, que non hai tanto tempo trazaban os escritores galegos, e notaremos a diferencia. A prosa galega deu un formidabele pulo. Hoxe contamos c'un comezo de literatura romancesca, na que pódese apreciare alguns trechos de ben orientado creacionismo.

Creacionismo. Vel'ahí a verba. Mais non un creacionismo consistente en dislocar as frases ou escribir cousas enrevesadas, senon un creacionismo que trace cadros cheos de realidade nos que presente tipos tan definidos que ao lêtor parézanlle persoas coñecidas.

E romatamos coas verbas de Schiller nunha das suas cartas encol da educanza estética do home. «O ouxeto do impulso sensibre, espresado nun conceito universal, é a *vida* no seu mais amplo senso, concello que sinifica todo ser material e toda a presencia inmediata nos sentidos. O ouxeto do impulso formal, espresado nun conceito universal é a *figura*. Pois coa *vida* e as *figuras* galegas estase formando xa a nosa novela, e asi imos por todas partes adentrándonos na alma do noso pobo.

LEANDRO CARRÉ

Na Cruña, Febreiro 1926

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

XII

A ESCULTURA

No Levante peninsuar, nas tribus ibércias veciñas dos estabrecementos gregos da costa, a escultura atinguiu un xúrdio desenvolvemento. Os ex-votos de Despeñaperros, as pequenas figuras ceràmicas da provincia d'Albacete, e derradeiramente, as estatuas d'Elche e do Cerro dos Santos, amosiran a estensión y-hastra perfeición artística das obras escultóricas d'aquiles povos.

En vao buscaríamos na nosa civilización dos Castros nada semellante. Longe das correntes culturaes que chegaban pol-o Mediterraneo, as gentes da Galiza protohistórica non podían recibir ningún infruxo forasteiro mais que serodia e vagorosamente, y-así, as suas manifestaciós artísticas responderon con inteira fidelidade á ruda sinxeleza do seu caraute.

Pol-o qu'a escultura se refire, taes manifestaciós pódense reducir a tres elementos: pedras con releves geométricos, estatuas de guerreiros, e porcos esculpidos.

A área geográfica d'isles últimos, non sabemos ainda fixamente si collía ou non a Galiza. Atoparonse restos d'un en Sabroso; hainos d'abondo en Traz-os-Montes y-esténdense por terras de Castela y-Extremadura, chegando esporádicamente pol-o Sul, a Linares, pol-o N a Durango, e pol-o E a Segorbe, coincidindo case en ausoluto a sua distribución co-a dos povos célticos e celtíberos, mais no noso país, soilo s'alcontrou no monte Tecla unha cabeza qu'o Sr. Calvo descreve n-estas verbas: «Dos agujeros hechos al buen tun-tun, simulan los ojos y una línea escarbada con dos agujeritos, indica que aquella parte representa el hocico» Tal cabeza, anqu'o seu pequeno tamaño parece facer dudar d'elo ó Sr. Calvo, pudo pertenecer moi ben a unha figura semellante ós *Berrôes* portugueses, que non presentan na sua feitura meirandes primores. Esculpidos en pedras granítecas enteirizas, grandes en general d'un metro ó longo por 60 e tantos centímetros d'outo, co-as patas tesas e pousadas no chán, os ollos y-o fuciño imitados con catro buratos e un risco, e seri case mais indicaciós da sua anatomia, son isles berrôes un prototipo de rudeza e primitivismo, denunciadores d'unha arte nos primeiros dias da sua infancia. (fig 19).

En col do seu destiño hai dados pareceres ben diferentes. Fernandez Guerra cría qu'eran lindeiros; (1) Vicente Paredes (2) qu'eran guías pra marcal-o camiño á avenza emigrante; os Siret sospeitaron si serían soilo fantasías decorativas, e Hubner, con cuio dictame está

(1) In Leite de Vasconcellos, Religioes da Lusitania, T., III
(2) Historia de los Pramentanos Ibericos

conforme Leite de Vasconcellos, fixo notar a eisistenza n-algús d'eles, d'iscripciós funerarias, afirmando en consecuencia, a sua orige sepulcral. (1)

S'os porcos esculpidos áchanse fallos d'intrés artístico, as estatuas de guerreiros non revelan pol-a sua feitura un grande progreso. Localizándose escrusivamente no N de Portugal e no S de Galiza, téndos'alcontrado as portuguesas en San Ovidio de Fate, San Jorge de Vizella, Vianna do Castello, Montalegre, Capeludos, Ponte de Cabezeira de Bastos, San Martinho de Britellos, Midões, Cendufe, e Campos y-as galegas, disgraciadamente desaparecidas, enRubiás (Celanova) y-en Vilar de Barrio (Allariz). Todas elas, prescindindo de miudas difrencias, son parellas e parecen sair do mesmo prototipo. Estreitos, acanabados, coma lles dí Alves Pereira, (2) istes guerreiros, co-a solla excepción do de Cendufe, preséntanse saindo d'un pedestal, por baixo dos joellos, co-as pernas juntas, os brazos apegados ó corpo, e voltos car-o peito, pra soster un pequeno escudo circular, c'unhas maus qu'o artista case non s'arriscou a abocelar; na cabeza, tamen estreita, un bultiño imita o nariz, e dous buratos e un risco, os ollos y-os beizos. O corpo aparece coberto por unha túneca que chega ó meio do muslo, e cingido por un cinto que sosten un puñal (fig. 20). N-algús eixemprares, o pescozo está adornado pol-o torques y-os brazos garnecidos con aros. A estatua de Capeludos parece ter posto na cabeza un casco e nas de Montalegre, o escudo alcóntrase decorado, circunstancia que se repete nas de Cendufe, Campos que ten asimesmo a túneca grabada con losangos, y-é a úneca qu'amostra os pés nus de calzado e traballados, dentro da rudeza do estilo con certa habilidade. A cruz y-a cuncha que se ven en dous d'istes guerreiros, son considerados case unánimemente por todol-os arqueólogos que d'eles se teñen ocupado, com'un adilamento posterior.

(1) No Anuari do Institut d'Estudis Catalans, *t.*, VI, da Bosch a istas esculturas unha origen iberica, relacionandoas coas *Bichas* andaluzas. Ista relación, que cicais poderia apricarse en Castela, non encaixa na provincia portuguesa de Tras-os-Moutes, na coal os restos ibericos, limitados a algunha estacion da veira do Douro, son probes e serodios, e ond'as estatuas de porcos andan ben bastas (vex. Religioes da Lusitania, *t.*, III) onde ven unha enumeración das ciston coñecidas, habendose n'autualidade aumentado o numero das descobertas (vex. P. Fracisco Manoel Alves, Loc. cit.)

(2) Novo material para o estudo da estatuaria e architectura dos Castros do Alto Minho, O Archeologo Portugués, vol. XIII, pag., 257

Porqu'hai qu'advertir que poucos oujetos pertencentes ós nosos tempos protohistóricos teñen chamado tanto a atención dos sabios. Leite de Vasconcellos, (1) Hübner, (2) Pierre Paris, (3) Murguía (4) y-Alves Pereira, (5) antr'outros varios, adicáronlles referencias ou artigos mais ou menos detallados, tratando d'investigar o uso pra que foran destiñadas y-época qu'os produxera, sendo a opinion mais corrente no día, a de qu'o seu orige é funerario, y-a sua época os fis da nosa Edade do Ferro, debendo pertenecer a tempo mais adiantado a laxe que co-a figura d'un home en releve (fig. 21), apareceu no Tecla, e que viste unha especie de manto plegado que pode asemellarse a unha toga.

A atribución d'estas estatuas de guerreiros ós anos en qu'a infruencia romana deixàbase sintir eiquí co-algunha intensidade, está justificada pol-o epigrafe de que já falamos n-outra ocasión, e tamen pol-o caraute forasteiro que taes figuras antropomórficas ofercen dentro do marco da nosa cultura protohistórica, pouco afeizoada com'as demais culturas céltigas, a repersental-o corpo humán, podéndose comparar o caso das estatuas galegas, co-as que Dechelette chama *grecoligures* e *celtogregas*, nadas no Meiodía de Francia, baixo o infruxo helenizante de Massilia, (6)

O caraute indígena qu'en certa maneira falla nas representaciós antropomórficas, atópase en troques ben craro nas pedras con releves dos castros e citanias. Irregulares ás veces, alongadas outras ó geito d'estelas, cilíndricas, cuadradas, redondas ou cortadas a modo de mesas, coma no célebre eixemprar de Briteiros, estas pedras presentan riscados ou esculpidos en releve, pero traballados sempre con coidado y-amostrando seguridade de mau y-hastra certa habilidade decorativa no executante, unha serie variadísima de figuras geométricas que poden así e todo reducirse ós seguintes elementos: *espirás* (fig. 22), *cruces* fig. 22). *eses soltas* (fig. 34), e juntadas por *Cheuvrons* (fig.28), *losangos*, *triskeles*, (fig. 36), e *tetraskeles* sinxelos e compostos

(1) Religioes da Lusitania, t. III
(2) Archl. Zeitung, 1861, pag., 185
(3) Statues lusitaniennes de style primitif, O Archeologo Portugués, vol., VIII, pags., I e segs.
(4) Historia de Galicia, II Edición, t., I
(5) Loc. cit.
(6) Manuel, t., II

Fig 19
cabeza de porco?
(M. Santa Tecla)

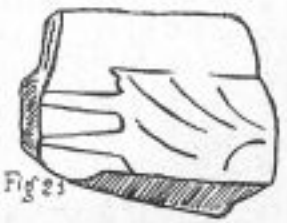

Fig 21

Fig. 22 (Santa Tecla)

Fig. 30
(Monte Redondo

Fig. 20

Fig 23
(Briteiros)

Fig. 24
Pedra Formosa
(Briteiros)

Fig. 26
(Briteiros)

Fig. 33
(Briteiros)

Fig. 25
(Briteiros)

Fig 31
(Monte Redondo)

Fig. 29
(Santa Tecla)

Fig. 27
(Do Alto-Miño)

(Briteiros

Fig. 28
(S. Miguel-o-Anjo)

Fig. 32.
(S. Ciprián das Lás)

(fig. 27), *rosáceas* (fig. 28), *circos concéntricos* (fig. 29), e *radiados* con liñas reutas (figura 30), *curvas* (fig. 31), ou *petaliformes* (figura 32), e *sinos espirás emparellados* (figura. 33).

A moor parte d'estas figuras teñen unha estensión case universal nos tempos prehistóricos e protohistóricos. A cruz, a ese, o cheuvron, o losango y-a espiral alcóntrans'o mesmo na Grecia predórica e na Edade do Bronce escandinava, que na Italia dos periodos etruscos e vilanovianos, e nas civilizaciós célligas dá Francia e do Danubio, y-o pechalos ollos ant'iste feito facilmente comprobabre y-o non

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 35 bis

dar fino ó resto do material recollido nos Castros, levou a algús arqueólogos portugueses e franceses a buscal-o orige de taes representaciós na Mycenas do seculo – XV e nos Suevos da VI centuria.

En realidade, o tratar de resolver iste probrema dos oriqes da arte castrexa fixándose soilo n-ela e facendo abstraución d'outras fontes de coñecemento, que poden servir pr'estabrecer relaciós e sincronismos, é pretender un imposíbele; mais ainda reducindo a cuestión a termos mais sinxelos, non se pode determiñar con esautitude si a formación de tal arte é debida soilo ós Celtas, ou produto da sua unión co povo ligur ou capsiense que podemos considerar cóm'aborige de Galiza, (1) Si o noso material dos fís do Bronze fora mais abundante, si contáramos co-algunha laxe grabada, s'as espadas y-os machados d'aquil periodo estiveran moi decorados, cecais poderíamos facer luz n-esta escuridade, Mais coma taes informaciós fallan en ausoluto, non poderemos arriscar en col d'el, ningunha hipótese, cinguíndonos a siñalar qu'a maor parte dos elementos geométricos das nosas pedras esculpidas, teñen correspondenza nos países célligos, consinando qu'ás rosáceas foron vistas por Leite de Vasconcellos en lápidas funerarias de Museos franceses e belgas, qu'o ese decora a parte inferior da pedra de Kermaria, e figura case costantemente nas cerámicas gaulesas, e qu'os triskeles e tetraskeles qu'andan antre nós tan vastos, son a orige da decoración célliga e perduran na Irlanda deic'os anos medievaes.

Acerca do destiño pra que foron grabados todos istes sinos, estamos na mesma incerteza que respeito ó seu orige. Relacionados co culto dos mortos, estaban sen dúbida os qu'aparecen nas estelas funerarias, e cecais tamen os qu'adornan pedras pequenas e cadradas semellan-

(1) Anegan Alves Pereira, Cinegética y Arqueologica, loc cit., as liñas curvas son caraulerisiicas da Edade do Ferro de Portugal.

tes á que s'atopou en Morgade cubrindo unha incineración; mais respeito dos restantes, incruso dos qu'enchen a *pedra formosa* de Briteiros, en col da qual tanto se ten escrito, non sabemos de fixo nin qu'apricación tiñan nin con qu'oujeto foron traballados.

Direi emporiso qu'as figuras domiñantes son o ese e mais a roda radiada con triskeles, tetraskeles ou liñas curvas e reutas e cruciformes, e qu'estas repersentaciós tiveron durant'a Edade do Ferro, y-ainda na do Bronze, un valor amulético costante, relacionado con crencias heliolátricas, podendo pol-o tanto supoñer qu'ás mesmas crencias aluden as pedras castrexas, pero sen que seipamos enxergar o alcance dos seus sinos y-o poder especial que se lles atribuía, nin xiquera s'eran sinxelas lembranzas que tiñan já perdida a sua sinificanza religiosa, y-estaban soilo traballadas pra un uso decorativo.

Esta derradeira suposición, está así e todo contrariada pol-a rudeza da facies general da nosa Edade do Ferro e pol-a pobreza dos seus lugares d'habitación qu'afasta toda idela de decorado suntuario. Y-en vista d'elo, e dando ó ese y-á roda o valor profiláutico que lles da Dechelette, (1) poderemos arriscal-a hipótese de qu'as figuras eran esculpidas nas pedras pra preserval-as casas, as citanias y-os recintos fortificados do infruxo malino dos ruis espritos das tréboas e da noite qu'as distintas repersentaciós do sol radiante debían afuxentar.

XIII

O VESTIDO

En duas ocasiós fala Strabon do traxe dos galegos: unha ó decir qu'os homes levaban vestidos de liño, y-as mulleres teas de coores, (1) y-outra cando descrebe ós habitantes das Cassitérides, semellantes ás furias da tragedia, envoltos en mantos escuros, cinguidos no peito e longos hastra'os pés. (2)

As vestiduras de liño que menciona o geógrafo grego son sen dúbida as túnecas qu'aparecen cobrind'o corpo das estatuas de guerreiros. Túneca estreita, apegada ó torax, que non baixaba da mitade do muslo, e coas mangas cortadas á outura do biceps, e que n-unha d'aquelas esculturas, a de Cendufe, aparece coberta de dobres losangos c'un punto no medeo, quitando a parte inferior que é lisa, e forma unha especie de cenefa (fig. 34). Taes losangos, coma demostrou Alves Pereira (3) n-un erudito traballo, non poden repersentar outra cousa que debuxos do tecido, que cecais estiveran trazados con fios de difrentes coores. O dito arqueólogo portugués compara istes dibuxos cos d'unha tea do século III alcontrada na turbeira de Thorsbjerg e tamen con figuras de vasos gregos y-etruscos e de placas gaulesas qu'ostentan nas suas roupas detalles imitantes, sendo moi dino de se notar asimesmo a iste respeito, a semellanza da estatua de Cendufe co-a greco-céltiga de La Roche Pertuse (figura 35), semellanza que non soilo se refire ó geito losanguico dos labores da túneca, senón tamén á sua forma y-a franxa qu'a remata.

Continuaráse

(1) Manuel, t.. II

(1) III, III, 7
(2) III, V, 2
(3) Loc. cit.

QUOD NIHIL SCITUR

(Proseguimento)

Non dariamos co cabo, se quixéramos pasar revista ôs costumes de todol-os pobos. Vas ti xusgar qu'a sua razón é inteiramente igual qu'a nosa? A min non me parez verosímile. Ningún dos dous sabe nada. Has negar se cadra qu'algús d'ises sexan homes. Non hei discutir: así o ademitiron outros; d'estas cousas están cheos os libros dos antigos e dos modernos, e non parece imposibre: quen sabe si n-alguuha parte do mundo ainda non descoberta por nós, eisistirán se cadra homes mais difrentes de nós qu'a ises, ou eisistiron, ou han eisistir. Quén pode dicir algo certo tocantes ô que foi, ô que é ou ô que ha ser?

Dicías onte na tua cencia, perfeita dende hai moitos séculos, qu'a terra toda estaba

arrodeada por un océano, e dividida en tres partes universás: Asia, Africa, Europa. Qué dirás agora? pois descobríuse un novo mundo e novas cousas na nova Hespaña ou nas Indias Ocidentás e Orientás. Tamén dicías que había unha rexión meridional situada no ecuador inhabitabre por mor da calor, igual que nos polos e zonas estremas por mor do frío. A esperencia amostrou xa qu'esas duas cousas son falsas. Costruye outra cencia, poil-a primeira é falsa. Cómo, pois, aseguras qu'as tuas proposicións son eternas, incorrutíbres, infalíbres e que non poderían ser d'outro xeito, ti, verme miserabre qu'apenas sabes o que eres, d'onde vés e pr'onde vas e que dificilmente o saberás?

Das outras especies de bestas e prantas pódese dicir o mesmo, asegún a diversa situación do mundo; tanta é n-esas rexións a desemellanza na especie, coma dis que lles chamas especies diversas e sono. Ningún dos dous sabemos nada, porque non coñecemos as formas pol-as que se distinguen as mesmas.

Aumenta a nosa iñorancia d'algunhas cousas, o que nos está prohibido chegar a elas por mor do lugar ou do tempo e éstas son a a maor parte. Por iso é moi grande a dúbida sobre das qu'eisisten no mar, na terra fonda, na atmósfera superior e nos astros. Non sin razón; pois *todo coñecimento ven dos sentidos*, e com'esas cousas non poden ser percibidas, tampouco se poden saber; moito menos se poden saber qu'as qu'están conosco. Tocantes a estas non dudamos que eisisten, mais d'aquelas dícense moitas cousas que non é certo que sexan así, nin a razón concruye iso, senon qu'algunhas veces o contrario, coma no seu lugar diremos.

Ven eiquí ben o próbrema en col da pluralidá dos mundos, d'aquelo que hai fora do ceo e outras semellantes. Non é esto soilo, senon qu'as opinións dos homes son diversas e non hai cencia, por mor da variedade das cousas, como hai pouco se dixo, tocantes ás diversas partes da terra (partes qu'un home non pode percorrelas o qual cumpría pr'as coñecere).

Quen é o que pode asegurar algo cerio tocantes a aquelas cousas que foron feitas moito tempo antes de nós e das que logo se fala? Por causa d'esto hai tanta discrepancia antr'os filósofos tocantes ô principio e á eternidade do mundo, e tanta controversia sobr'a duranza e fin, que ninguén, que nós selpamos, lle puxo nin porá fin centífacamentes. Pois com'o corrutíbre provirá do incorrutíbre, o finito do infinito? finalmente como quen soilo vive un istante, coma se non vivira, y-eisiste coma si non eisistira, pod'amosirar algo cerio sobr'o sempiterno? O asunto (*an sit*) este do mesmo xeito qu'o das demais cousas é o fundamento de todol-os próbremas, e sobre d'ela o home non coñeceu nin pode coñecer nada. Mais na filosofía as cuestións mais nobres y-ergueitas e precisas prô coñecemento das demais, son dudosas e por iso a iñorancia d'elas trai consigo a iñorancia das demais.

ARCHIVO FILOLOXICO E ETNOGRAFICO DE GALIZA

Comparanzas

I

No seu libriño *Comparações tradicionais portuguesas*, de que dabamos conta no noso número derradeiro, o ilustre esculcador do folk-lore miñoto Dr. Claudio Basto, inseriu algunhas comparanzas tradicionás espalladas na Galiza, das que fixemos promesa de nos ocupármonos n-esta seción.

Pra espresala vellice d'unha cousa, trai de Galiza as seguintes comparanzas:

Vello com'os camiños (dícese tamén en Francia)
com'o modo d'andar
com'a primeira camisa
com'o caldo de berzas

com'os meus zocos
com'o Demo
com'a campana de Coiro (Vigo)

Das que trai de Portugal, lembramos ter ouvido:

Vello com'Adán
com'o andar a pé
com'a sarna

Com'a arruda temol-o ouvido apricado a outra cousa: *coñecido com'a arruda.*

Alén d'esas, temos ouvido as seguintes:

Vello com'a Matusalén (corrente en toda Europa)
com'a fame
com'o c...
com'o mundo (dícese tamén en Francia)

Outras espresións pra indical-a antiguidade, imitantes ás de Portugal, son:

Do tempo dos mouros, ou da mourindá
No tempo en qu'as bestas falaban

No ano un

Outras coma:

No tempo de Marí-Castaña
No ano da Nanita

semellan collidas do castelán.

II

Sobre a estimanza da carne de carneiro, trai o Dr. Basto os seguintes refrás:

A pescada de Xaneiro
val un carneiro.

En Xaneiro
berza vella val carneiro.

En Xaneiro
a raia val calneiro.

Todos antigos, sen dúbida.

III

Comparanzas referentes a chorar:

Chorar com'un neno (dícese tamén en Francés)
com'unha fonte
com'un tellado
com'as nubes
com'unha Madalena

Todas correspondentes ás portuguesas. Non trai

com'un perdido

que tamén hai en Portugal, e que é eiquí corrente.

IV

Comparanzas referentes a xordo:

Xordo com'unha porta
com'un arado
com'unha pedra
com'un canto
com'unha tapia.

Todas iguás ou correspondentes a outras portuguesas.

V

Comparanzas referentes a magro ou delgado.

Delgado com'un bimbio
com'un espeto
com'un guizo
com'un Xirelo
com'un canivete
com'un canizo
com'unha bicha

Seco com'un rabo de bacalau
com'un pau
com'unha uva
com'un figo
com'un anganido
com'unha acha
com'unhas pallas

Todal-as hai en Portugal, agás o do *bimbio* e a do *anganido*.

O *anganido* velciquí com'o difine o Dicionario da R. A. G.: «Enfermedad que ataca a los niños hasta dejarlos extenuados. Es producida por el mal de ojo, según los supersticiosos.» O P. Sobreira define o *asombramento* d'iste xeito: «Sombra, miedo de los niños que causa el *enganido*.»

Seco com'as pallas témolo ouvido de cote

apricado, non ó que é seco de carnes, senon de caraute, de modo de ser.

Com'un espeto e *com'un pau* empreganse tamén coma comparanza de *teso*. O qu'anda moi dereito e moi teso, din que semella *que tragou un espeto*.

Com'unha uva e *com'un figo* empréganse mais ben con *mirriado* que con *delgado* ou *seco*. En Portugal din tamén *sêco como uma mirra*; eiquí do qu'está moi delgado, din que está *feito unha mirria*. Com'en Portugal, din eiquí tamén *chupado*, no senso de delgado.

Con seguranza habíamos atopar moitas mais con qu'alongar as listas, s'os nosos leitores nos quixeran axudar na recolleita.

V. R.

Casos de posesión por espíritus dos mortos

1. Un caso de que falou a imprensa de toda Galicia, y-en col do que s'emitiron difrentes opiniós, foi o que se deu a coñecer por Xaneiro do ano pasado na parroquia de San Xurxo de Moeche (Ortigueira). No corpo d'unha moza chamada Manuela Rodríguez Fraga, meteuse o espríto d'un crego d'Ortigueira morto había pouco na Habana. A moza deu probas de cultura teolóxica e litúrxica, e padricaba moi ben â moitísema xente qu'a viña ver, e fixo algunhas profecías. Falaba con acento americanizado, cando falaba castelán.

Iste caso, pol-o que certamente tiña de pasmoso, ergueu-na xente entendida algunhas porfias, sendo de notar un artigo pubricado en *Galicia* de Vigo, onde alguén enteirado das modernas teorías da metapsíquica, e das doutriñas oculistas, aseguraba a autenticidade do caso.

2. D. Xosé González, alumno da Escola Normal d'Ourense, comunica o seguinte caso que refiren en Bousés, concello d'Oimbra, partido de Verín, ond'il o recolleu:

«Unha muller ofereceu unha promesa d'ir a pé e levar unha galiña con pitos â Santa Mariña das Augas Santas, e morreu sen cumpril-a promesa, e o seu espríto meteuse n-outra muller, â que dábanlle ataques ô falar d'ela, e outras veces sen falar, faláballe o espríto adentro d'ela, e perguntábanlle por algún que morrera, e ela dicía s'estaba no ceo, no purgatorio ou no inferno, e díxolle que tiña que cumpril-a promesa, ela cumpriuna, e dend'entón xa se lle marchou o espríto.»

Confróntese iste caso co que contan das ofertas ô San Andrés de Teixido, ond'o que non vai de vivo – anque se non ofrecera – ten qu'ir despois de morto, si ben alí o vehículo mortal que levan as almas é un corpo d'unha besta, e eiquí é unha persoa e unha persoa viva, ademais. (Véxase: *San Andrés de Teixido*, por Federico Maciñeira, e Murguía, en *Galicia* e *Historia de Galicia*, vol I).

3. Do concello de Lobeira (partido de Bande) ven esta historia e a seguinte:

«Un mozo de Sabariz, parroquia de San Xosé de Lobeira estaba neurasténico. A xente aseguraba que se lle metera no corpo a y-alma d'un seu abó que morrera.»

Perguntando s'outras veces se ten dito n-aquela terra algunha historia d'estas, responden que sí, que se contan moitas.

4. Unha d'elas debe ser esta outra:

«A unha moza qu'estaba munguindo a vaca, meteúselle o espríto d'un seu primo morto. A cousa foi do xeito seguinte: Estaba ela munguindo, e apareceu un cadelo negro, e ela díxolle:

– Marcha can!

E no istante de decilo, o cadelo, qu'era o espríto do morto que tomara aquela figura, meteúselle no corpo, e ela quedou neurasténica».

5. Na Limia, na parroquia de Congostro (Rairiz de Veiga) había tamén unha espiritada que xa fora onda moitos médecos, e ningún a poidera sandar. Enton chegou un *americano*, visitouna, e fixolle falar o espríto que tiña dentro, qu'era o d'un mozo qu'ela tivera en Vigo, e morrera. O espríto respondía a todal-as perguntas que lle facían. Non di si o *americano* a curou ou non

Cerveza MAHOU A Millor de España

ALONSO e ALBERTE

OURENSE

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

FILOMENA DATO MURUAIS

As figuras da antiga xeneración galega van unha por unha fuxindo diante dos nosos ollos: Enrique Labarta, Don Florencio Vaamonde, Filomena Dato. Semella coma se foran dando por acomprido o seu rol, e se foran retirando do teatro da vida. No que compre pensar, cando nos lembramos d'iles, é no herdamento que nos deixaron pra nós acrecer, e na tarefa qu'a nós nos quedou. Acomprila é o noso millor homaxe a ises queridos mortos.

Filomena Dato, esprito culto e sinxelo, poetisa de doce e delicado sentimento, sen arrautos que foran alén dos lindeiros da crara e normal psicoloxia, salientou o seu nome antremeio das grandes figuras da renacencia, que se honraron abríndolle sitio a caron seu. Estivo de cote ond'a chamou o deber do seu tempo. Deixou un nome ilustre na nosa historia literaria, e un mangado de versos, frescos coma rosas, na nosa antoloxia.

O sentimento qu'en todos causou a sua morte, indica ben qu'andaban co-ela a afeizón, o respeito e a ademiranza dos galegos, en cuios peitos deixa agora a saudade do seu talento. Nona esquecerá Galiza.

LIBROS

COUSAS, por CASTELAO

Eiquí temos un libro en qu'a dobre altividá do Castelao – o pintor e o escritor, de cote a mesma úneca, podente e forte persoalidade, cecais a mais esgrevia persoalidade da renacencia galega – amóstrasenos en síntese: Castelao dibuxante, autoglosado por Castelao poeta.

«Hai neste pequeno volume – breviario para ler mais d'unha vez – algo que impón silenzo como unha noite estrelecida, chea de adiviñanzas e de señas distantes. Tudo o que n-il se dí foi longa e revesgadamente amado. Agora fica n-istas páxinas co-a quietude espellante d'un relanzo. Unha tristura serea – sombra de piñeiro soedoso baixo enfariñado luar – alóngase na i-alma cando finan as verbas derradeiras».

«O espíritu das lembranzas ben amadas fuxe en imensa curva e vaise espetare no ceo. Alí queda a tremer como un dardo de prata».

D'iste xeito fala das *Cousas* un escritor novo que, con pudor británico, pon debaixo dos seus escritos R. D.

E ten razón qu'a leutura das *Cousas*, colleita de poemas en prosa d'infinida saudade, d'un neo-romantismo cheo de sentimento e de sabencia, breves e punxentes coma coitelos, xustos, intensos ata chegar â crueldade, ata ser asañados e revolver nas entrañas coma certas frases de Beethoven, millor pide o silenzo qu'a retórica.

A portada é un estupendo deseño a pruma, tratado con piedosa miudeza, detalle por detalle, ata facer vivir – e pensar – ô probe cego – os cegos son nosos fakires – qu'alí pide a esmola,

Logo veñen sete cadriños escritos, de terra e alma, *A caron da Natureza*, pros qu,o autor deseñou unhas iniciás Renacimento, de portentosa belidez que os editores de *Lar*, que coidaron d'iste libro co meirande agarimo, tiveron o acerto d'imprentar en azul.

E dispois, dazaoito contos – hai dous ou tres que se non poden chamar contos; poemas é o que millor lle cadra – cada un co-a sua ilustración. A emoción d'isles contiños en poucas verbas, emoción tráxica ou tráxico humorismo, o arreguizo de misteiro que penetra algús d'eles, levan a marca forzosa da grande arte, e dinos ben coma Castelao sab'acadal-os cumes mais ergueitos da poesía.

O *Profundador*, o *Rifante*, a *siña Sinforosa*, o americano do ichavo, han chegar a seren tipos proverbiás na nosa terra. Son merecentes d'eisistenza eterna. *A dona encantada* leva o símbolo inmorrente da coñecencia humán encarada co misteiro de sempre, pois n-ise conto, precisamentes, cand'o misteiro semella qu'está xa espricado, desfeito en vulgaridade, é cando s'amostra pol-a contra mais fondo, mais escuro, mais arrepiante: o maravilloso eisiste. E ainda hai o M. Lavalet, da *Novela* de Ramón Carballo, home espantoso, que Castelao fai vivir en catro ringuilós incompretos. E hai todo.

Un estudo das ideias e das afeizós do Castelao, feito na sua obra pintada y-escrita é unha das cousas mais atentadoras, e unha das obrigas que temos co-a posteridade.

Non deixe de mercar
COUSAS por CASTELAO
Prezo CATRO pesetas

Imprenta LAR. Real, 36 - A CRUÑA

Sanatorio Quirúrgico de Ourense

Direitor: Don MANUEL POL PIÑEIRO Cirugía

co-a colaboración dos Doutores

D. FRANCISCO JOSÉ RIONEGRO DÍEZ e **D. MANUEL BOUZO FERNÁNDEZ**

CIRUGÍA — PARTOS E DOENZAS DA MULLER

Situado na carretera da Loña, prauticase n-ñ toda crás d'operacións de Cirugía gèral, especialidás, ginecología, etc., etc.
A pensión é de 10 pesetas diarias, inclusa n-ela a mantenza, material de curas e visita médeca diaria. As operacións e tratamentos especiás serán ouieto de trato anterior.
Hai Gabinete de RAYO X, aparato de DIATERMIA (pra tratal-as anexitis, etc.) e o material eléitrico preciso pra diagnósticos e tratamentos.
NOTA: Hai de cote material esterelizado pra operacións d'urxencia pr'os enfermos que non se poidan traguer ó Sanatorio, e mais pra partos, adentro e fora da cibdade.
Pra informes, pódese escribir a calquera dos médecos do estabrecimento.

OURENSE — **Carretera da Loña** — **Teléfono 179**

Lea vostede a novela mensual

LAR

Suscrición a 6 números

1'60 pesetas

Ademinis-tración e imprenta Real 36-1.º

A C R U Ñ A

Fabricación especial de toda sorte de Cristaes ópticos

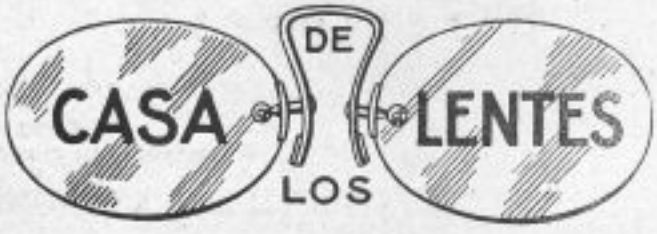

(MARCA REGISTRADA)

Execucion esmerada das recetas dos señores Médicos Oculistas

Praza Mayor, 18 - OURENSE

Dr. MOSTEIRO

Médico
Odontólogo

Medicina e Cirugía da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais compreta de Galicia

Cantón Pequeno, 1 (Casa Pastor) - A CRUÑA

LUIS FÁBREGA

DROGUERIA E FARMACIA

Progreso esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpa millor

Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Reloxeria ZENITH

Máquinas parlantes, Discos, Agullas

e Accesorios

M. Calviño

OURENSE

SOMBRERERÍA
IEMUS
S. Andrés, 74-LA CORUÑA

A mais económica de Galicia

AXIÑA APARECERA

HOSTIA por ARMAMDO COTARELO

Sanatorio Quirúrgico

Direitores:

Manuel Peña Rey

Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco

Cirugía geral

Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten todal-as condicións precisas.—Prauticase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda, con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auexites, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e contase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaboraren todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tin

Macía e Valeiras, Apertado 18--Ourense

Augas bicarbonatado-sódicas de

M O N D A R I Z

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

NON DEIXE DE MERCAR

COVSAS POR CASTELAO

2.º volume da Biblioteca do Seminario de estudos Galegos

EDICION LAR

PREZO catro PESETAS

F. ROMÁN E SACO

DROGUERÍA

E FARMACIA

Pereira, 19 — Teléfono 28

OURENSE